Szerzetesrendek gyógyszertárai 2010.09.29.

Grabarits István

Középkori kolostori gyógyászat

- A középkori közgondozás intézménye a kolostor Xenodochium (idegen szállás), amely árvaiskolákkal, kórházakkal, leprás házakkal és műhelyekkel volt ellátva.
- 529-ben Nursiai Benedek kolostort létesített a Rómától délre fekvő Monte Cassino hegyén, és szabályzattal látta el. Az új szerzetesrend (Benedek-rend, bencések) hamarosan egész Európában elterjedt. A tudományok művelésében is hatalmas változást hoztak a bencés kolostorok a hatalmas gyűjtő-, fordító- és másoló tevékenységükkel, amelyek által évszázadokra a tudomány és képzés közvetítői lettek.

- Benedek szabályai a szerzeteseket betegápolásra és az összes tudomány művelésére kötelezte.
- „St. Galleni karoling kolostorterv” egy nagy bencés kolostor mintaterve volt,
- 817-ben valamennyi frank kolostor számára kötelező normaként rendelték el.
- gyógyszerkészítő és gyógyszerkiosztó helyiség, gyógynövénykert.
- A kolostori gyógyászatból fejlődött ki az európai orvostudomány, benne a gyógyszerészet is.

- A jelentősebb kolostorokban orvosi iskolákat nyitottak, amelyekből kialakultak az első egyetemek (Salerno).
- Az „APOTHECA MEDICAMENTORUM” későn, csak az ezredforduló után vált általánossá.
- Az 1200-as években hozták az első szabályokat mind a gyógyszerkészítésre, mind a gyógyszerészek jogaira. (II. Frigyes törvénye 1241).
-

Hazai kolostori gyógyászati adatok

- A szaktörténetírás a középkori „latin” Európában a kolostori gyógyszerkészítést tekinti a gyógyszerészet bölcsőjének, amelynek része volt a pécsváradi monostor is.
- Később más középkori rendek is foglalkoztak gyógyítással, így a dominikánusok, ferencesek, minoriták, kapucinusok, ciszterciták és karmeliták. A Szentlélek-rendnek már 1292 előtt volt patikája Nagyszebenben,

Hazai adatok

- A karthauziak minden kolostorában volt gyógyszertár és orvos, de azok külső gyakorlatot nem folytathattak(1259).
- A johannita-lovagrendnek a XI-XII. században Esztergomban, Budán, Győrött, Székesfehérvárott és több más helyen volt rendházuk, amelyekben korházakat is tartottak fenn. A klarissza-rendnek 1369-ben Óbudán gyógyszertáruk volt.

- Az erdélyi ferencesek 1499. évi szabályzata még a rend betegeit ellátatja gyógyszerrel is, azonban a világiak gyógyítását megtiltja, de megtaníthatják a beteget bizonyos ismert füvek használatára.
- A szerzetesrendek XIV-XV. századi hanyatlása a rendi kórházakat és patikákat a városok vették át. Tehát a városi patikák keletkezése egybeesik a rendek pusztulásával.

Újkori rendi patikák

- Az újkori rendi patikákat az ellenreformáció hozta létre. Új életre keltek a szerzetesrendek, saját ellátásukra és a népre való befolyás fokozására zártforgalmú és nyilvános patikákat létesítettek a XVII. és főként a XVIII. század folyamán.

Hazai rendi patikák

- Ferences rend: (1723-1796), Gyöngyös, Pécs, Andocs, Segesd.
- Kapucinus rend: Mór.
- Klarissza rend: Pozsony.
- Orsolya rend: Pozsony.
- Erzsébet apácák: Pozsony
- Irgalmas rend.
- Jezsuita rend.

Ferencesrendi patika freskója. Segesd, XVIII. sz.

A betegápoló Erzsébet apácák kolostori patikája (1750-), 1899-től nyilvános. Pozsony.

Az irgalmas rend patikái

- A rend elsősorban betegápoló tevékenységet folytatott. Kórházakat alapított, amelyekhez természetszerűleg patika is tartozott. Gyógyszertáraik kezdetben nem voltak nyilvánosak. A nyilvános működést több helyen jogvita előzte meg. 1856-tól a magyar irgalmas rend is az osztrák rendtartományhoz tartozott. 1860-óta minden patikájuk a gránátalma nevet viseli, és szimbólunként használják a díszítésekben.

Gránátalma szimbólum a nagyváradi irgalmasrendi patikából

Gránátalma szimbólum. Pécs.

Irgalmas rendi patikáink

- 1650 Szepesváralja
- 1673 Pozsony
- 1728 Eger
- 1737 Temesvár
- 1757 Pápa
- 1760 Kismarton
- 1760 Nagyvárad

- 1773 Szakolcza
- 1796 Pécs
- 1804 Zágráb
- 1808 Vác
- 1815 Buda
- 1839 Szatmár

- Az 1770-es évekbeli rendfeloszlatás a kizárólagos gyógyító tevékenység miatt nem érintette a rendet, így patikáik is fennmaradhattak. Ezek a legrégebbi kórházi gyógyszertáraink.
- A mai Magyarország területén 1950-ig, az államosításig öt patika működött megszakítás nélkül. (Vác, Buda, Pécs, Pápa, Eger).

Gránátalma gyógyszertár Pécs. 1796

Az osztrák jezsuita rendtartomány patikái

- A jezsuita rend feladatai között a betegápolás nem szerepelt, kórházakat sem létesített, mégis több fényesen berendezett patikát nyitott. A patikanyitás céljai:
  - a hívekre és más vallásúakra való hatás,
  - jövedelemszerzés.

Szinte minden városban perbe kerültek a polgári patikákkal a privilégiumok és anyagi ügyek miatt. Először házi patikáik voltak, majd nyilvánosan működtek. A nyilvános működésért cserébe kedvezményeket ígértek a szegények és a város részére.

- Patikabútoraik, berendezésük a barokk művészet kimagasló termékei. Az osztrák rendtartományon kívül alig van adat jezsuita patikákról. Dél-Amerikában a jezsuita missziók tartottak fenn patikát. A világon csak a magyar patikákban maradt fenn bútorzat.

- Gyógyszerész szakembereiket a renden belül képezték. Az osztrák provincia területén Bécsben és Trencsénben volt novicius ház, ahol „tangyógyszertár” működött. A novicius fráter két évig tanult itt egy idősebb mester mellett. A hazai egyetemi képzés előtt ez az egyetlen rendszeres képzésünk, ez is céhszerű. 1716-1773 között az osztrák provincia 26 patikájában 100 gyógyszerész működött.

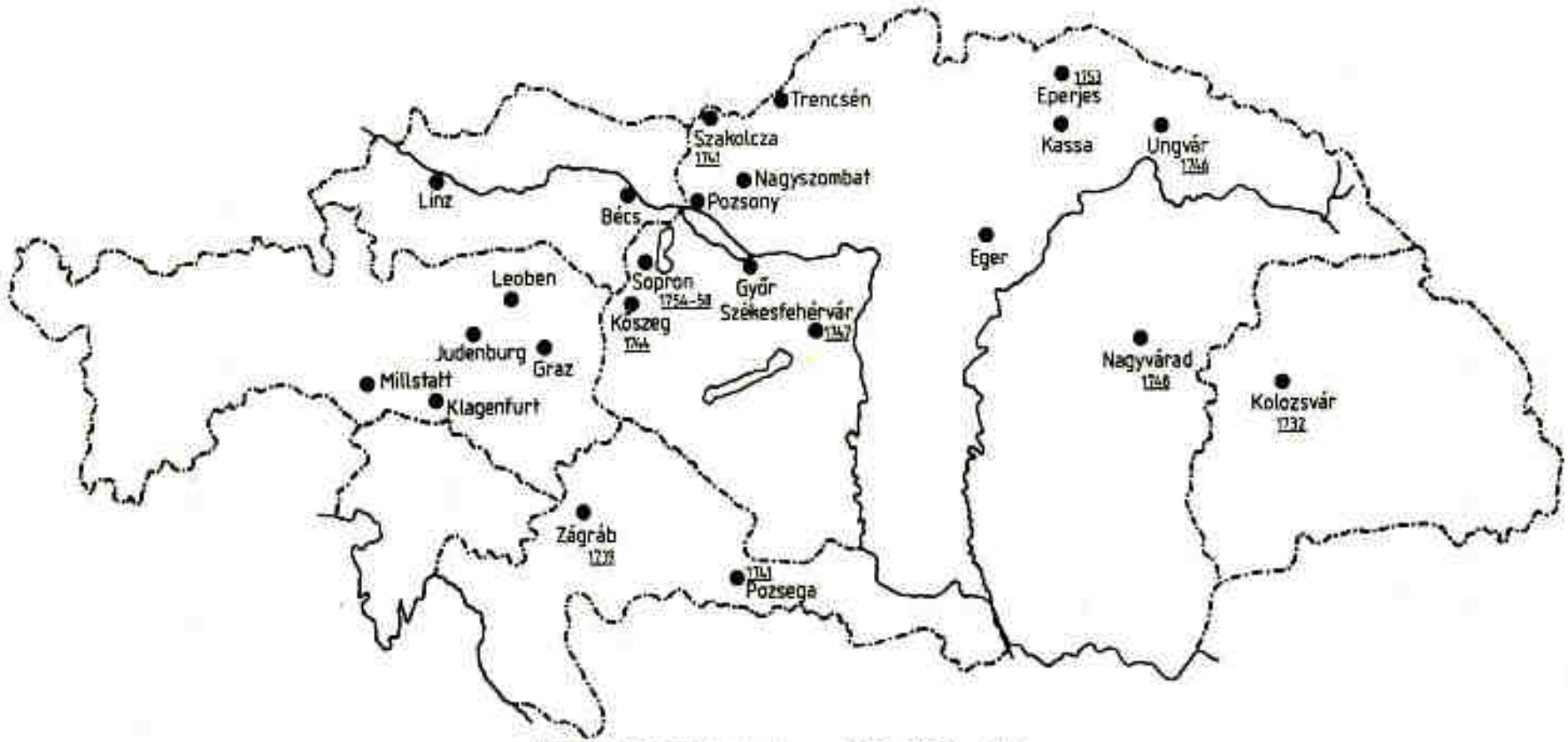

Az osztrák rendtartomány patikái, 1716—1773

Az osztrák jezsuita rendtartomány patikái, 1716-1773.

Az osztrák jezsuita rendtartomány patikái (Ausztria-Horvátország)

- Graz
- Judenburg
- Klagenfurt
- Leoben
- Linz
- Millstadt
- Wien
- Zágráb
- Pozsega

Az osztrák jezsuita rendtartomány patikái (Magyarország-Erdély)

- Eger
- Eperjes
- Győr
- Kassa
- Kolozsvár
- Kőszeg
- Nagyszombat
- Nagyvárad
- Sopron
- Szakolcza
- Székesfehérvár
- Trencsén
- Ungvár

- A szerzetesrendek 1773-as feloszlatását követően a patikákban leltároztak, majd általában elárverezték. Az 1773-75 között felvett patikaleltárak fontos dukumentumok a korabeli gyógyszerkincsről és berendezésről.

Fennmaradt jezsuita patikabútorzat

- Eger
- Győr (csak egy szekrényke)
- Kőszeg
- Székesfehérvár

Eger, 1714.

Győr, 1634.

Székesfehérvár, 1747.

A kőszegi jezsuita patika

Kőszegen 1675-ben letelepedtek a jezsuiták. Ma is látható székházuk az 1680-as években készült el. 1743-ban patikanyitási engedélyt kaptak. A patika bútorzatát 1744-ben készítették, és rendházban a kapu melletti teremben helyezték el. 1744-1773 között öt jezsuita patikus fráter dolgozott a patikában.

A jezsuita rendház

Kőszegi jezsuita gyógyszerészek

- 1744-1746 Sebastianus Grandner
- 1747-1751 Michael Schlecht
- 1752-1753 Thaddeus Dilling
- 1754 Jacobus Weiss
- 1755-1762 Jacobus Voglwöger
- 1763-1773 Thaddeus Dilling

1775-ben árverés útján a patikát Svalla Mátyás vette meg. Az árverési leltár fennmaradt.

- A 33 fóliáns lapra felvett leltár adatainak megfejtésére 1971-ben megbízást kaptam. Meg kellet ismerkednem a korabeli gyógyszeranyagokkal, gyógyszerformákkal, azok nomenklatúrájával, rövidítésekkel, alkémiai jelekkel, a tízes számrendszer helyett az unciák és skrufulusok, azaz a régi mértékek és pénzek világával, és átszámításukkal.

A leltár gyógyszereinek adatai

- Alapanyag növényi: 121
- állati: 27
- ásványi: 31
- Egykomponensű galenikum: 406
- Szimplicia összesen: 585
- Összetett gyógyszer (kompozita): 532
- Mindösszesen: 1117

Svalla 1777-ben átköltöztette egy másik épületbe, a mai Jurisich tér 11-be. A bútorzat nem fért be, ezért azt és az épületet átalakították. az épület mennyezetét megemelték.

Jurisich tér 11.

A megemelt boltozat a padlástérben

Jurisich tér 11. az udvar felöl.

- Svalla Mátyás halála (1781) után több tulajdonosa volt a patikának. 1910-ben Az Iparművészeti Múzeum felfedezte a páratlan bútorzatot, és 18.000,- koronáért megvásárolta edényzetével együtt. Budapestre szállították és a Múzeum Hőgyes Endre utcai emeleti termében kiállították. Onnan 1980-ban visszakerült Kőszegre, a korábbi, Jurisich tér 11. sz. alatti helyére.

- A visszahozatal előtt 1977-ben megbízást kaptam, majd tételesen kimutattam, hogy 1910-ben mit vittek el Kőszegről Pestre. A két hétig tartó leltárszerű számbavétel alapján a bútorzat pesti hat évtizede is megelevenedett előttünk, a rátalálástól a szállítás szervezésén, a restauráláson át a róla szóló tanulmányokig és fényképekig mindent sikerült felderítenem.

Fatégely
restaurálás előtt.

Fatégelyek restaurálás után.

A bútorzatról.

- A bútorzatot név szerint ismert jezsuita asztalos fráterek készítették, 1744-ben már készen volt. A berendezés tölgyfából készült, gazdagon faragott, az olasz hatás alatt kibontakozó osztrák barokk jellegzetes, alkotása. Egyes részeit diófa furnir borítja.

Vízszintesen négy részre tagolható. Alsó részén hasábos lábakon álló, 18 db. ülésre is alkalmas nyitható fedelű láda van, tárolásra használható.

Felette három sorban 114 db. nagyméretű, ívelő profilú fiók következik a drogok tárolására. Egy-egy fiókban kétféle drogot tartottak valamilyen külön csomagolásban.

A következő szint a hétpolcos felsőrész, alján két sorban 92 db. kisméretű fiók van egyféle gyógyszer (pl. Flastromok) tárolására. Az állványokra hatalmas, ívelő vonalú párkány nehezedik.

Két-két szemben lévő párkány ívelése azonos. A szigorú szimmetriát követő barokk az oldalsó korpuszoknál hibádzani látszik, a képek mellett az ívek vége nem egyforma magas, és nem szimmetrikus, egyik oldalon hullámverésre emlékeztetően tornyosodik, a másik oldal íve nyugodtabb vonalú.

A polcrendszer oldala pillérszerű. a tartópillér gazdagon faragott, melyre csigavonalú oromdísz illeszkedik. A pillérekre levelekből álló füzérdíszt illesztettek. A pillér fejezete aranyozott, kagylós és hálós motívumokkal ékesített.

A berendezés négy sarkában kidomborodó, üvegajtóval záródó sarokszekrény látható. tetejét felperdülő szélű hullámos vonalú lap fedi. Ennek közepéről csigavonalból és levelekből álló csokorszerű díszítmény emelkedik ki. Az utcai ajtónál lévő sarokszekrény mögött a párkány vonalai nem egymagasságúak.

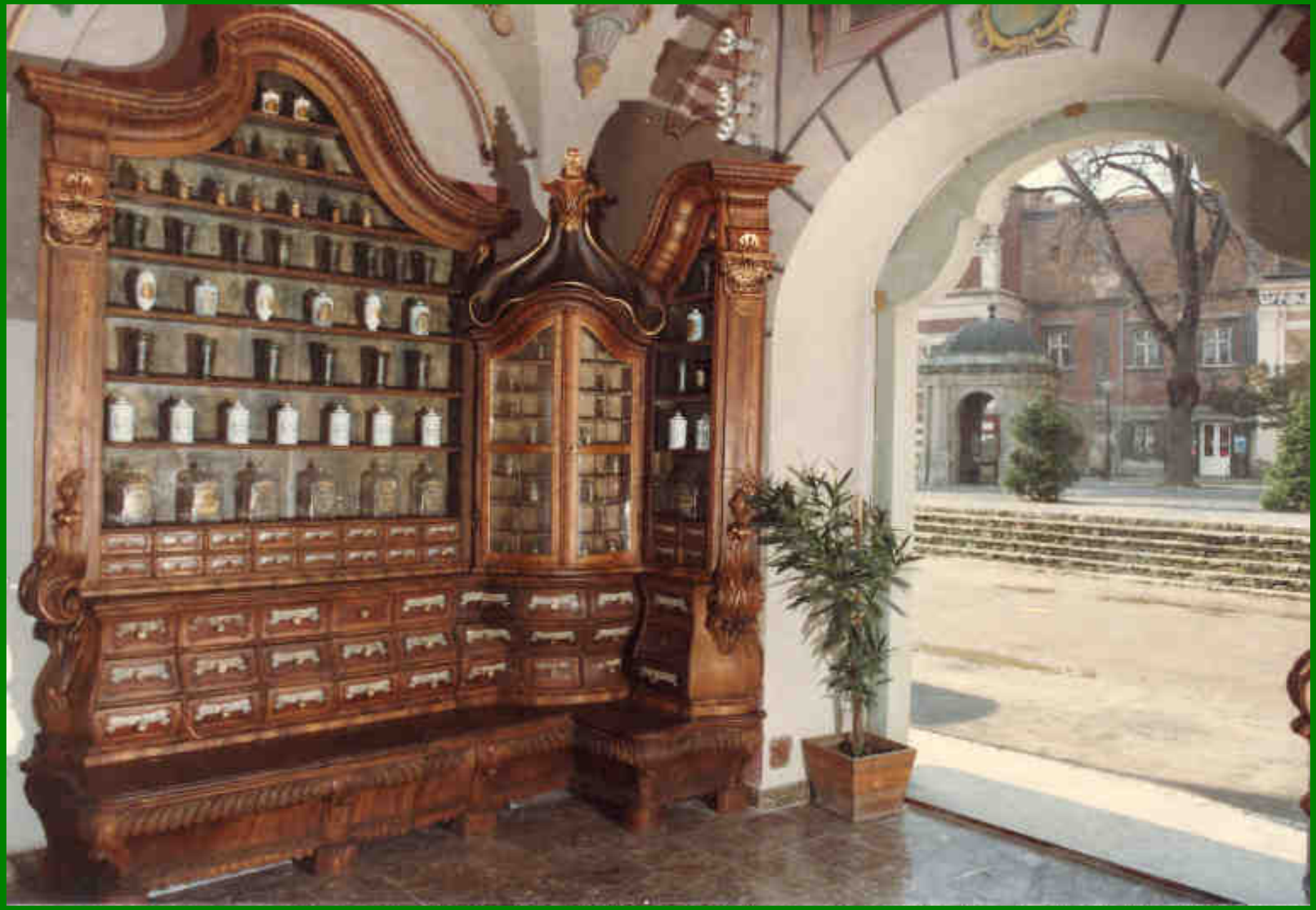

A sarokszekrény alatt a nagyfiókok a bútor átalakítása miatt nem nyithatók.

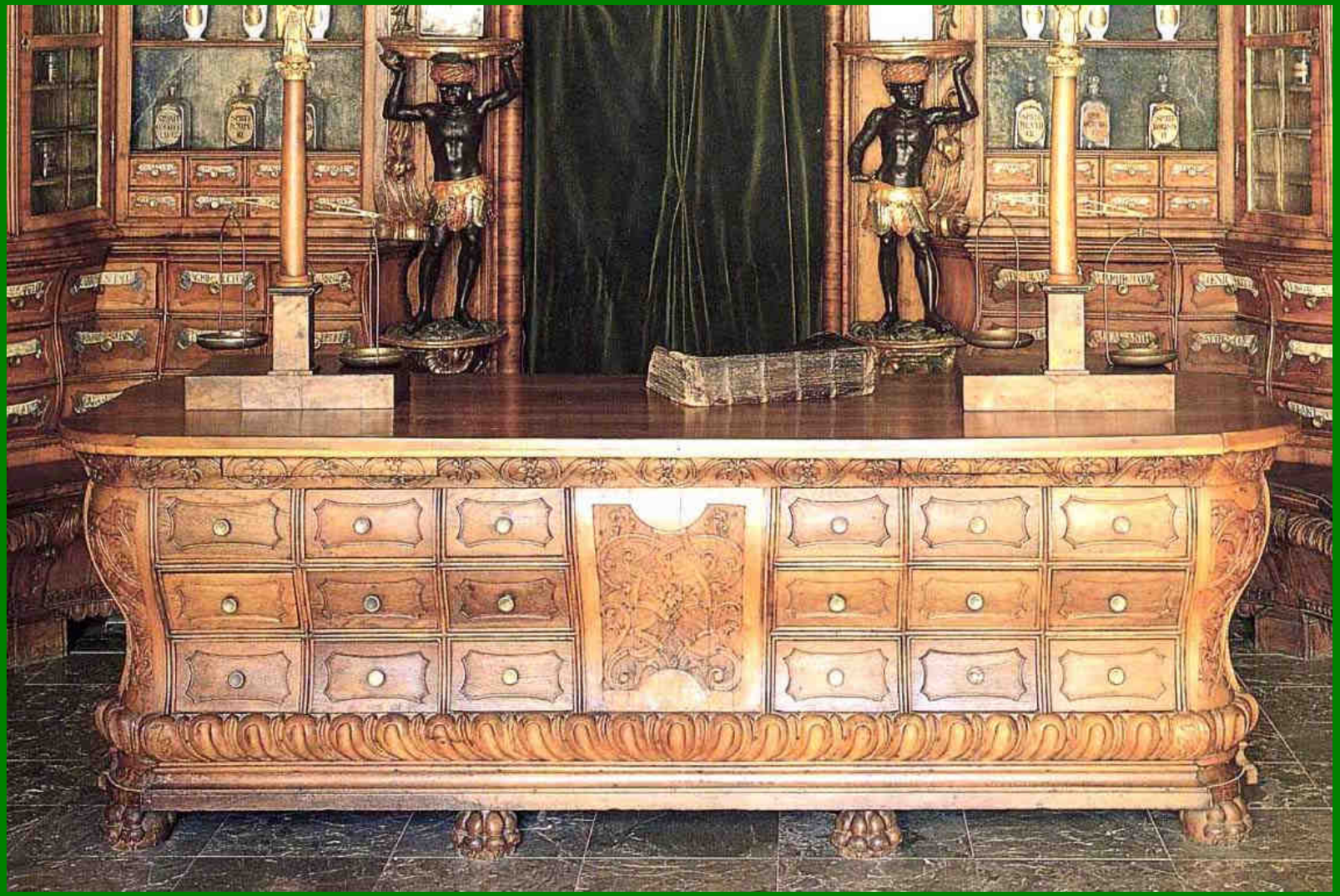

A táraasztal is gazdagon faragott, legömbölyített sorkos, nyolc állatkarmot utánzó lábon áll. Az asztal alul homorú, majd erősen kidomborodó vonalú. Fiókos. Az asztaltető két végénél a mérlegek felakasztására szolgáló díszes gitter helye megmaradt.

Barokk gitter. Würzburg, 1765

Magyar király képe.XIX. sz.

Szent Kozma
és Damján

Művészettörténészek majd egy évszázadon át vizsgálták, hogy az 1777-es átalakítás előtt milyen lehetett a bútorzat. Vizsgálták az eredeti rendházbeli terem és a mostani officina alaprajzát is.

- Megállapították:
  - a két hosszabbik falon elhelyezett polcok zárópárkányai ívelése nem szimmetrikus,
  - padok egyes részei nem eredeti helyükön vannak összeillesztve,
  - a negyedívig kiképzett polcok sem eredeti helyükön illeszkednek a hosszanti oldalhoz.

Summázatuk:

a bútort megcsonkították, az eredeti rekonstrukció nem lehetséges.

1981-ben a fiók- és tégelyfeliratok restaurálásáról szóló szakértői jelentésem elkészítésekor a fiókok sematikus rajzát tanulmányozva megfigyeltem, hogy az egyes bútortagokon belül a szakmai szabályoknak megfelelően szigorú abc-ben követik egymást a feliratok.

Az ivelő profil kizárja a fiókok egymás közötti cseréjét.

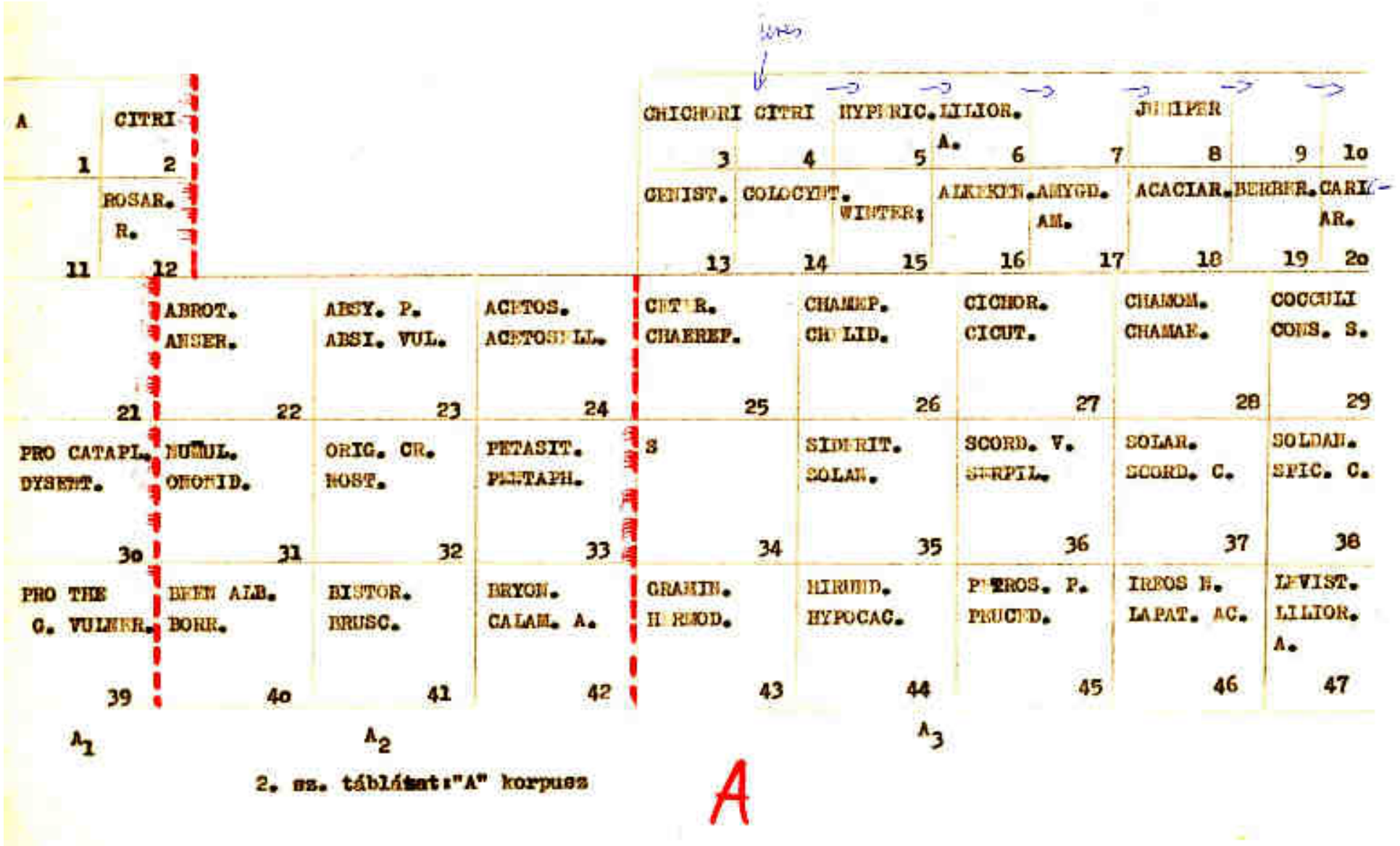

- Jól megfigyelhető az egyes korpusz részeken, hogy a fiókok felirata az ábécé-t követi, ami a mellette lévő korpuszon nem folytatódik.

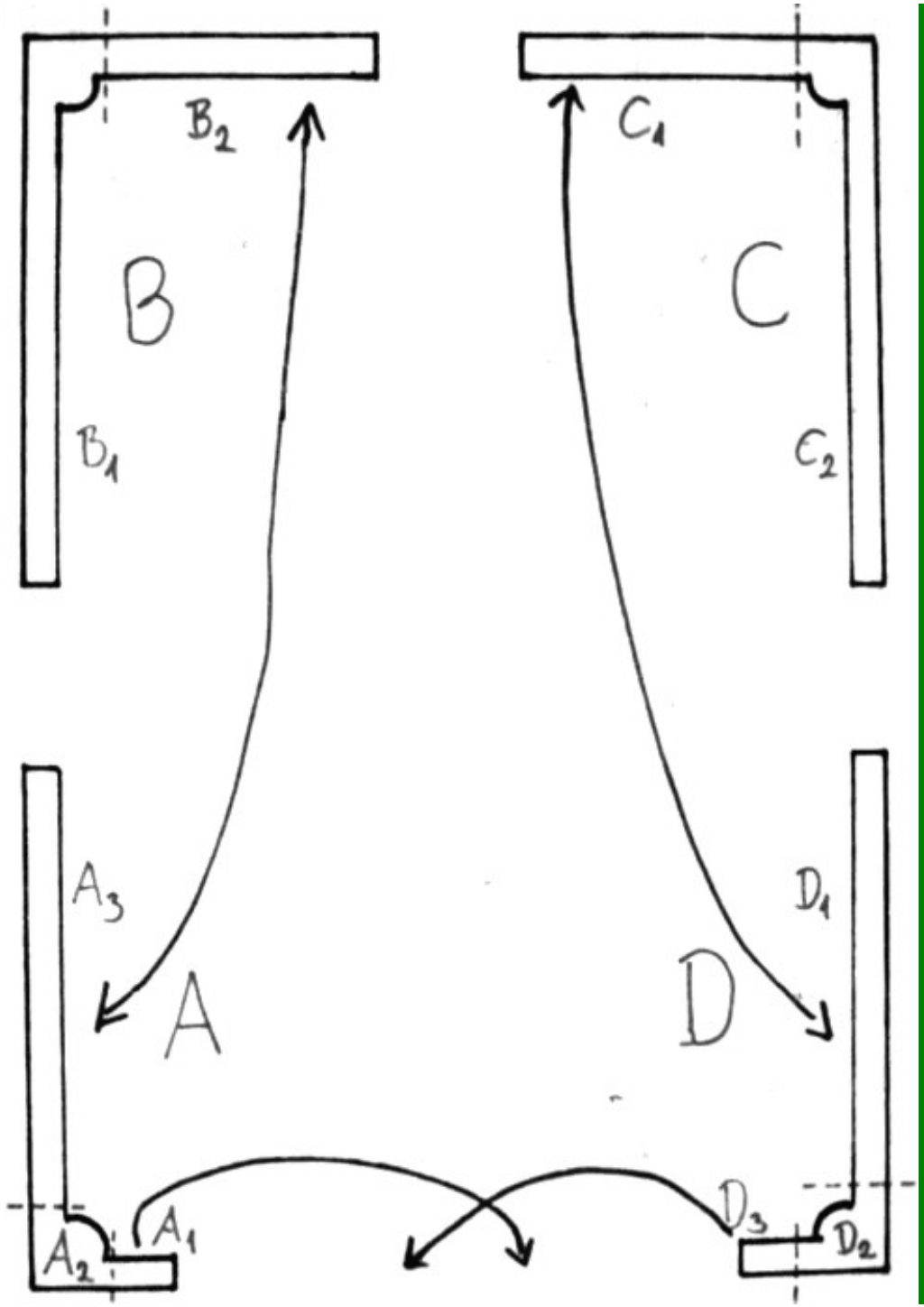

A bútor korpuszok sematikus rajza, az egyes részek képzeletbeli átrendezésében a fiókfeliratok abc. sorrendje alapján .

Az eredmény:

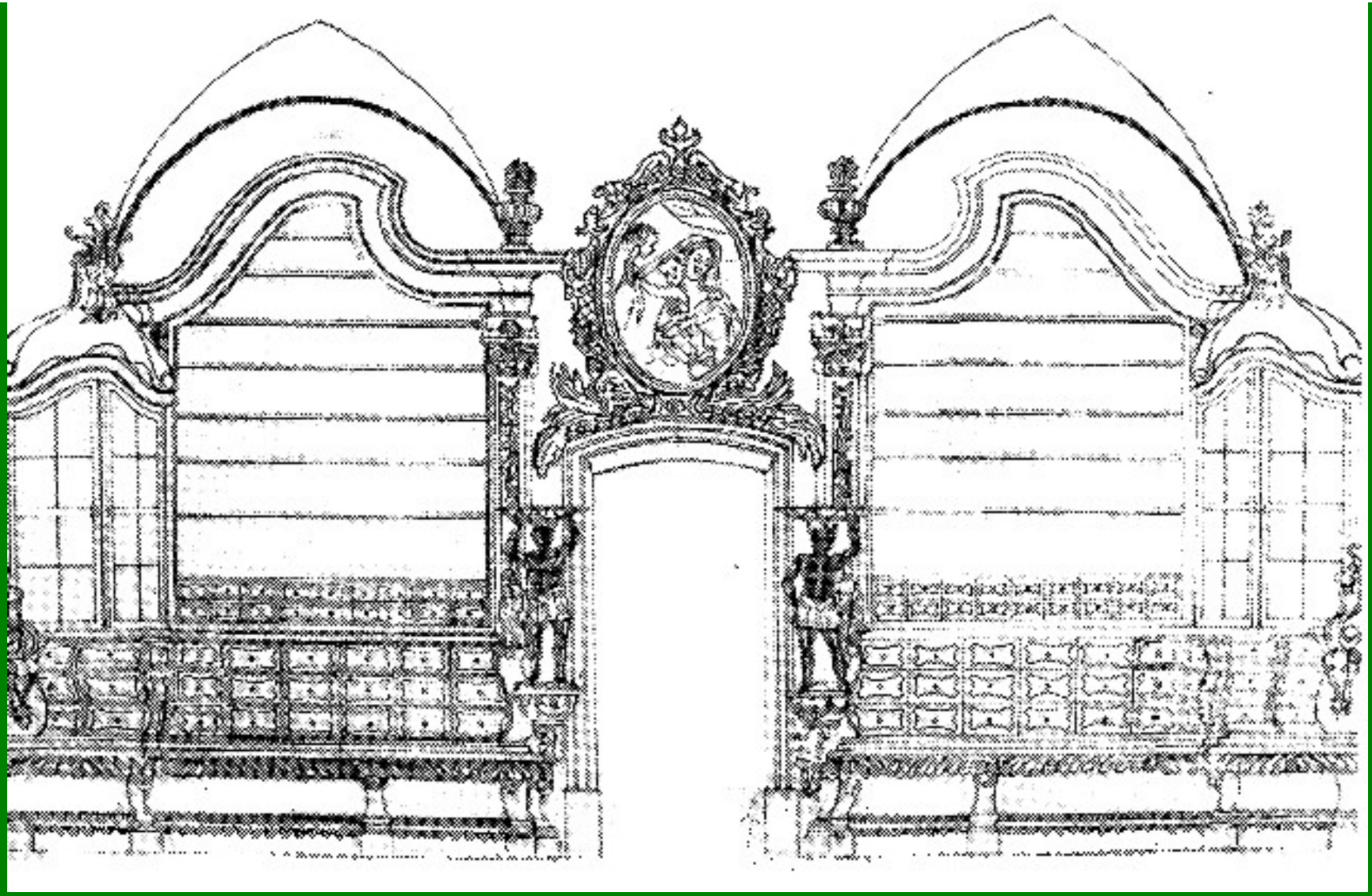

Az officina hosszanti tengelye és a főfal enteriörje megváltozik, a táraasztal jól körbejárható.

3. Az officina keleti falának rekonstrukciója a rendházban
3. Die Ostwand der Officin im Konventhaus

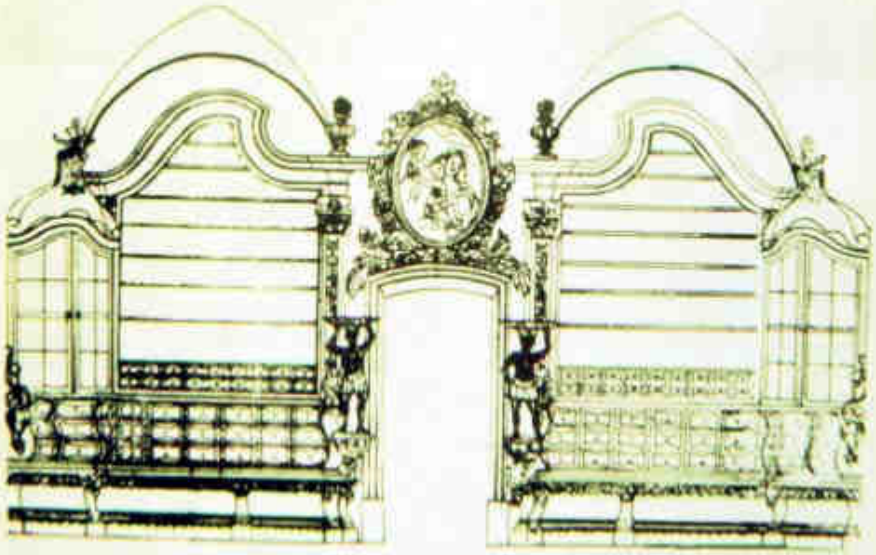

4. Az officina keleti falának rekonstrukciója a rendházban
4. Rekonstruktion der östlichen Wandfläche im Ordenshaus

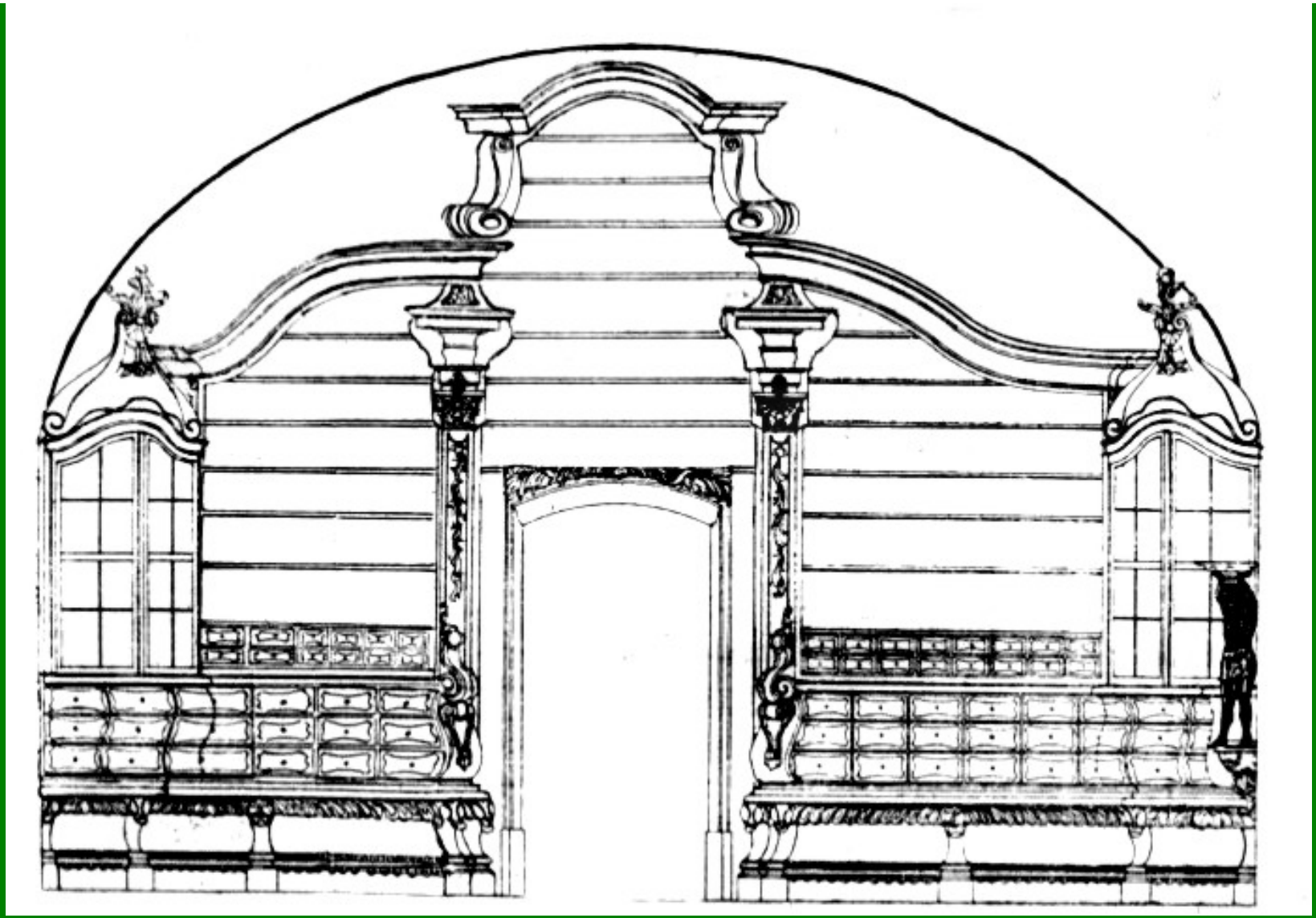

Az oldalfal felső párkányai szimmetrikusak, azonos ívűek és magasságúak, az ajtó mindkét oldalán az oszlopfők azonosak: cserepekkel díszített tetőzet.

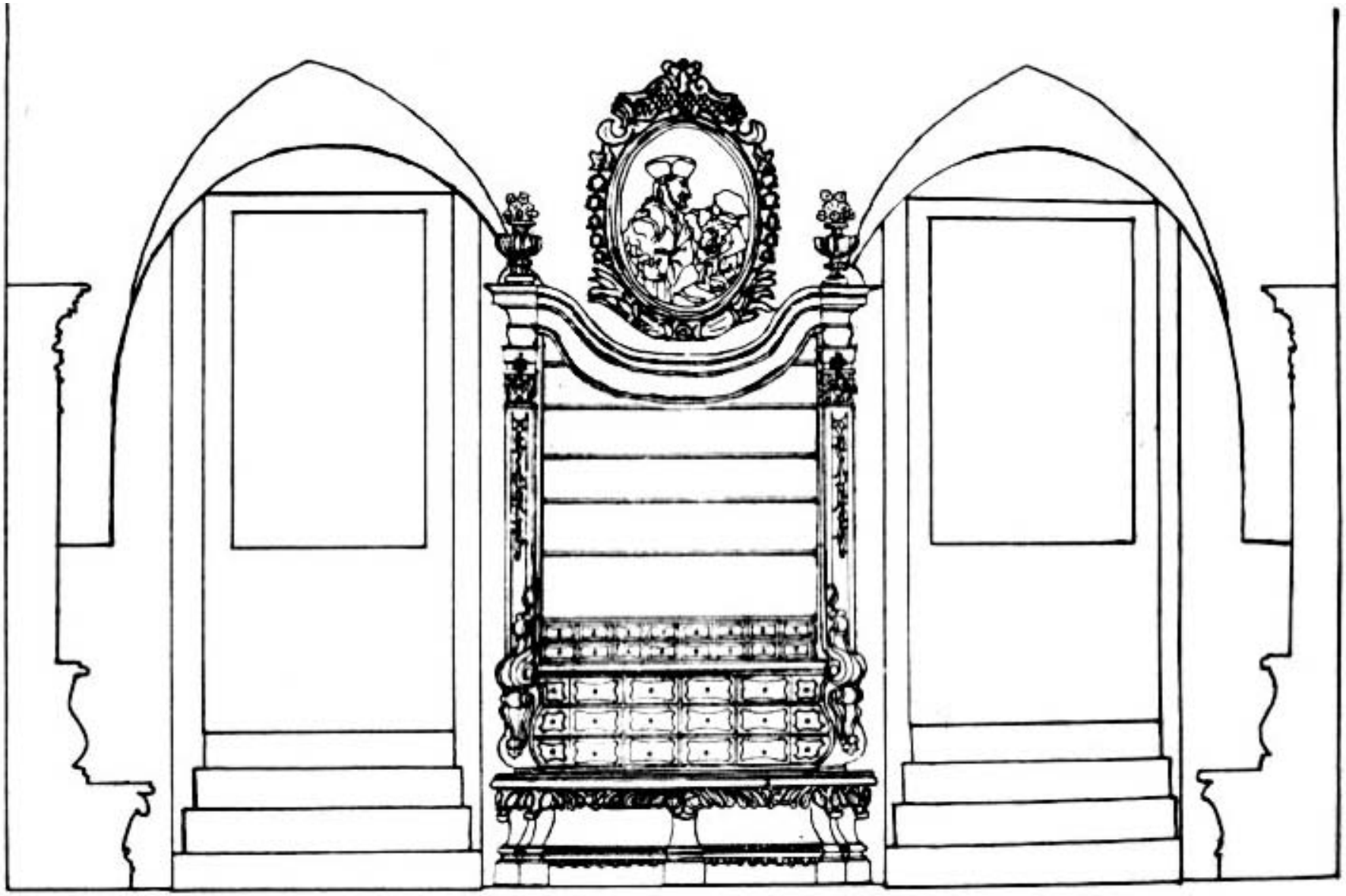

Az utcai sarokszekrények nem az oldal korpuszhoz tartoztak, hanem a rendház két ablaka között összeillesztve álltak. Ívelésük azonos.

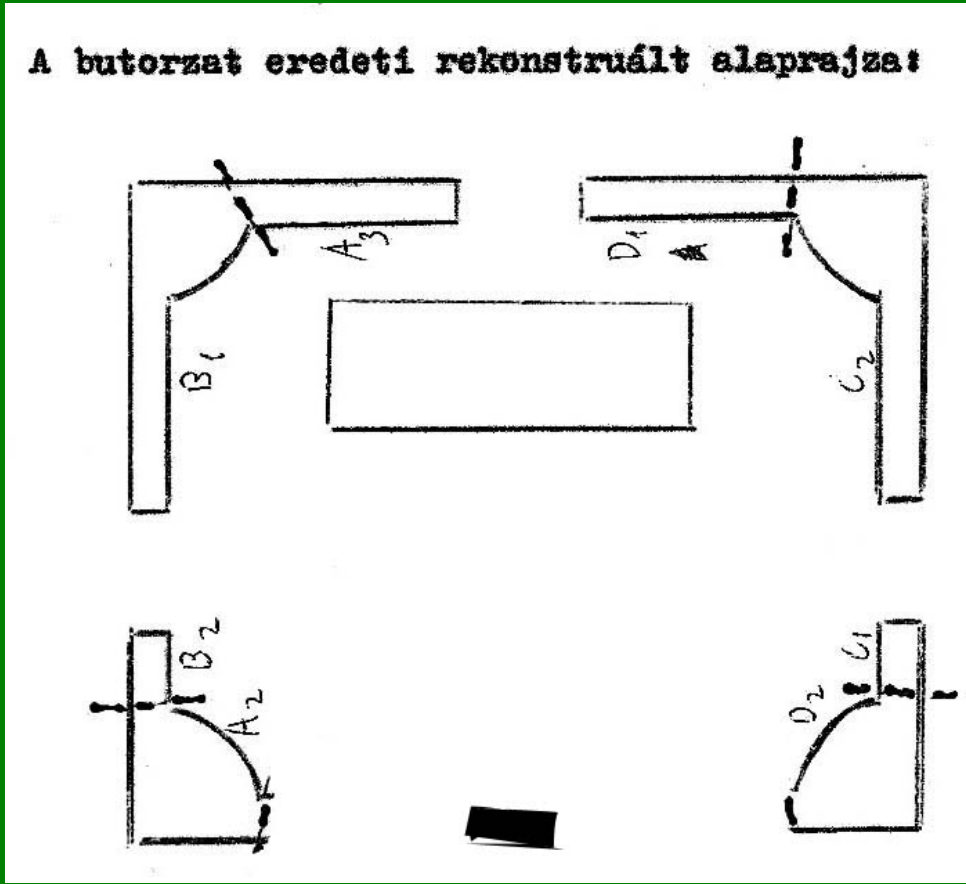

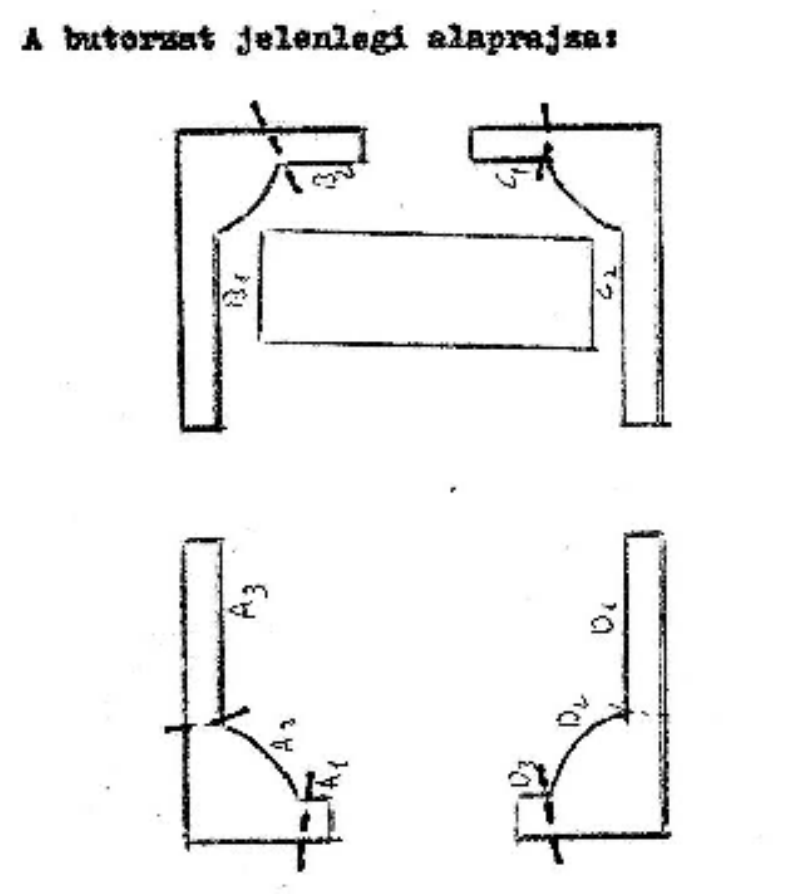

A bútor elhelyezése

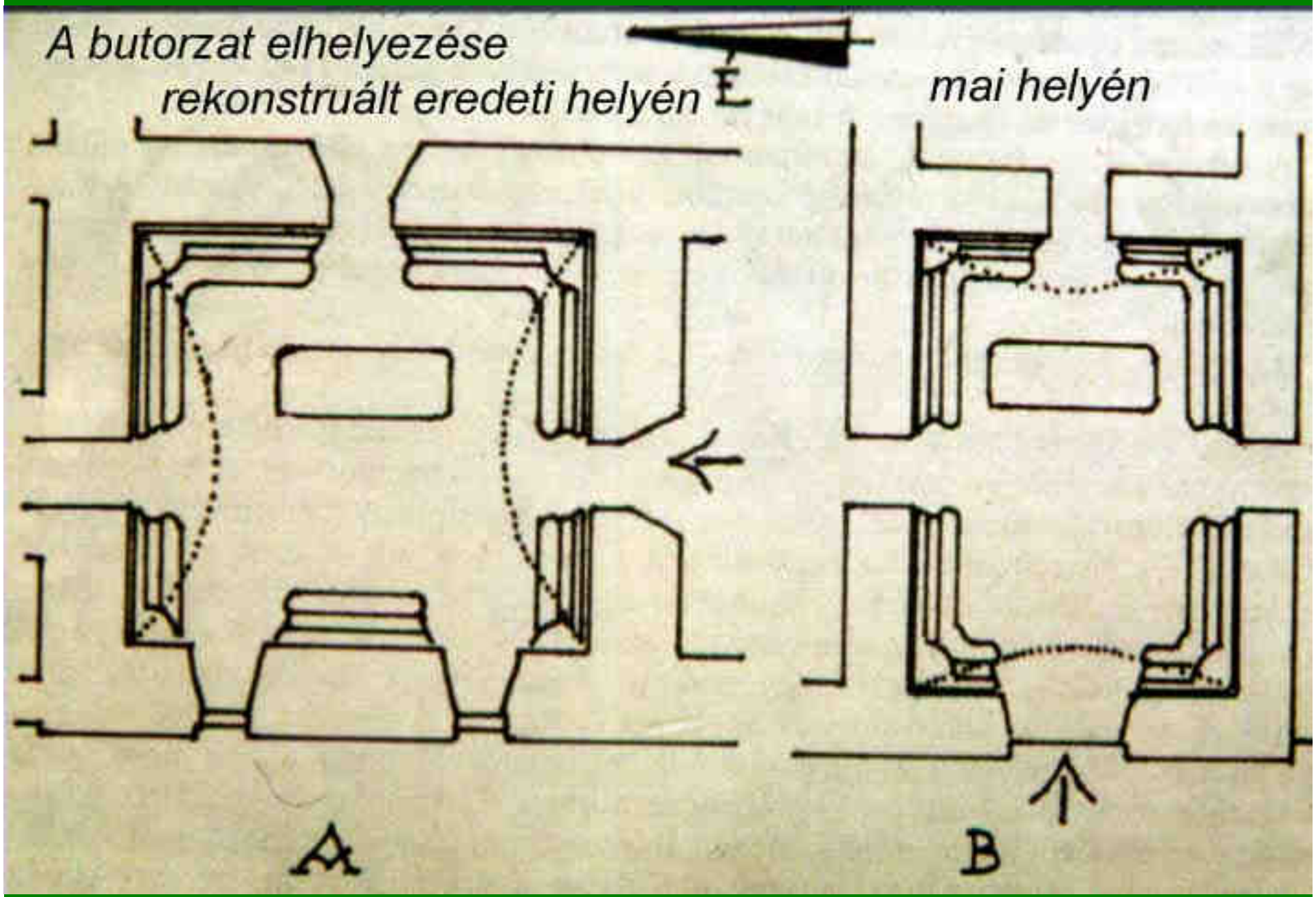
A butorzat elhelyezése
rekonstruált eredeti helyén
É
mai helyén
A
B